

WOJCIECH KRIEGSEISEN

*Instytut Historii PAN
Instytut Historyczny UW*

KATARZYNA II JAKO MEDIEWISTKA. PRZYCZYNEK DO GENEZY DRUGIEGO ROZBIORU

W 1793 r. Katarzyna II kazała wybić medal przedstawiający jej popiersie, a na rewersie dwugłowego orła, który łączy w szponach rozdartą mapę zachodniej Rosji i przyłączonych do niej w pierwszym i drugim rozbiorze wschodnich terenów Rzeczypospolitej. Symbolika tego przedstawienia jest jasna, a napis: „отторженная возвратиль” — usprawiedliwiał aneksję starą ideą jednoczenia „ziem ruskich”.

Wydaje się więc interesujące, jakie właściwie tereny Katarzyna II uważała za oderwane od Rosji, a w szczególności, na jakich argumentach opierała pretensje terytorialne wobec Rzeczypospolitej. Odpowiedź przybliży dokument przechowywany w moskiewskim archiwum akt dawnych, w zespole pn. „Gabinet Katarzyny II”, zatytułowany „Les anciennes frontières de la Russie à l'Occident” (tekst in extenso w aneksie)¹. Jest to krótka, licząca dwie strony kaligraficznego pisma notatka w języku francuskim poświęcona historycznym prawom Rosji do wschodnich terytoriów Rzeczypospolitej szlacheckiej.

Tekst jest niedatowany, brak też informacji o autorze, ale na karcie, która służyła mu niegdyś jako obwoluta, zachował się sporządzony przez archiwistę opis². Wynika z niego, że notatka jest rękopisem Katarzyny II traktowanym jako załącznik do protokołu z posiedzenia tzw. rady państwa³ z 5/16 lutego 1792 r. Jeśli przyjąć tę informację za dobrą monetę, to dokument mógłby rzucić także nieco światła na motywacje rosyjskiej decyzji o drugim rozbiorze. Do sprawy tej jeszcze wrócimy, a na razie przedstawimy treść przypisywanego Katarzynie II opracowania.

Zgodnie z tytułem pierwsze zdania dotyczyć mają zachodniej granicy Rosji. Odwołując się do świadectwa Galla Anonima oraz Wincentego Kadłubka, stwierdzono, że granicą pomiędzy Rosją („Russie”) a Polską był (domyślnie: w średniowieczu) Bug. Podobnie, opierając się na kronice Macieja Strykowskiego, uznano, że granicą litewsko-rosyjską była Wilia.

¹ Rossijskij gosudarstvennyj arhiv drevnih aktov, Fond 10 Kabinet Ekateriny II, opis' 1, no. 70, k. 35-36.

² Ibidem, k. 37r.

³ Oficjalna nazwa: Sovet pri vysočajšem dvore, do jej kompetencji zaliczały się przede wszystkim sprawy polityki zagranicznej i wojny, N. P. Eroškin, *Istoriâ gosudarstvennyh učreždenij dorevolucionnoj Rossii*, Moskwa 1997, s. 110-111.

Już fakt, iż mamy tu odwołania do kronik Galla, Kadłubka i Strykowski, wydaje się interesujący. Znacznie bardziej frapujący jest jednak wniosek, który sformułowano na tej podstawie: terytoria na wschód od obu rzek były pierwotnie rosyjskie. Z historycznego⁴ i geograficznego punktu widzenia teza ta nie ma sensu. Po pierwsze mamy tu bardzo charakterystyczny przykład anachronicznego utożsamienia ziem ruskich z Rosją. Poza tym Wilia płynie ze wschodu na zachód i jeśli nawet uznać ją za granicę osadniczą pomiędzy etnosami litewskim i ruskim, to tereny „litewskie” rozciągały się na jej północnym (zawilejskim), a „ruskie” na południowym brzegu. Czyżby wniosek o „rosyjskiej przeszłości” ziem zawilejskich formułowany był bez pomocy mapy?

Tu kończą się rozważania poświęcone „zachodniej granicy Rosji”, a rozpoczyna zaopatrzonego w uczony komentarz wykaz „historycznie rosyjskich” ziem Rzeczypospolitej, które określane są zresztą przy użyciu nowożytniej polskiej terminologii. Jako pierwsze do „ziem rosyjskich” zaliczono województwo mińskie z powiatami mozyrskim i rzeczyckim. Komentarz historyczny bazujący zapewne głównie na Strykowski informował, że księstwo mińskie było dziedzictwem książąt połockich z dynastii Rurykowiczów. Obszerniejsze nieco uwagi dotyczące województwa nowogródzkiego z powiatami stonimskim i wołkowyskim głosiły, że Nowogródek był rosyjski od 1241 r., kiedy to zajął go książę litewski Erdziwiłł i z tego powodu przyjął tytuł wielkiego księcia Rusi („de Russe”). Słuck był „apanażem” książąt Olelkowiczów, a Nieśwież należał do książąt, których potomkowie w Rosji noszą tytuł książęcy.

Pominięto województwo trockie z powiatami trockim, kowieńskim i oczywiście upickim, a zamieszczono tylko uwagę, iż Grodno zwane przez Rosjan „Gorod” w 1241 r. zdobyte zostało przez Erdziwiłła, który nadał mu litewską nazwę Gartena. Województwo wołyńskie wzmiankowane z dwoma tylko powiatami: łuckim i włodzimierskim. Dowiadujemy się, że Łuck należał do „wielkiego księcia Rosji” („de Russie”) Światosława Izjasławowicza do 1095 r., kiedy to spustoszyli go Litwini i Prusowie. Pierwszym księciem dzielnicowym miał być tu w 1099 r. Światosza Jaropekowicz. Włodzimierz Wołyński określony został jako leżący nad Bugiem (recte Ługiem), a jego księciem miał być w 1097 r. Dawid Igorowicz.

Informacja dotycząca województwa kijowskiego jest wyjątkowo lakoniczna. Dowiadujemy się jednak, że księstwo o tej nazwie rozciągało się

⁴ Zagadnienie wschodniej granicy Polski w X w. ma obfitą literaturę, zob.: T.E. Modelski, *Sprawa pogranicza rusko-polskiego w badaniach ruskich*, w: *Pamiętnik IV. Powszechnego Zjazdu Historyków Polskich w Poznaniu*, t. 1: *Referaty*, Lwów 1925, s. 2–6; J. Natanson-Leski, *Zarys granic i podziałów Polski najstarszej*, Wrocław 1953, s. 208–219, 224–227; S.M. Kuczyński, *Wschodnia granica państwa polskiego w X wieku (przed rokiem 980)*, w: *Początki państwa polskiego. Księga tysiąclecia*, red. K. Tymieniecki, t. 1: *Organizacja polityczna*, Poznań 1962, s. 233–252; idem, *O wyprawie Włodzimierza I ku Lachom na podstawie wzmianki z r. 981 w Opowieści Lat Doczesnych*, w: idem, *Studia z dziejów Europy Wschodniej X–XVIII w.*, Warszawa 1965, s. 33–118; J. Skrzypek, *Studia nad pierwotnym pograniczem polsko-ruskim w rejonie Wołynia i Grodów Czerwieńskich*, Warszawa 1962; K. Wasilewski, *Dulebowie — Łędzianie — Chorwaci. Z zagadnień osadnictwa plemiennego i stosunków politycznych nad Bugiem, Sanem i Wisłą w X wieku*, PH 67, 1976, 2, s. 181–194, z której wynika, że Bug nie był w X w. granicą pomiędzy osadnictwem ruskim a polskim.

na zachód aż po rzekę Horyń i należało doń niegdyś „wielkie księstwo rosyjskie”. Województwo podolskie z powiatami kamienieckim, latyczowskim i czerwonogrodzkim opatrzone informacją, iż miasto Czerwonogród w czasach, gdy należało do Rosjan, nazywało się Grodem Czerwieńskim. Od niego pochodzi określenie Rosja Czerwona („Russie rouge”), która została zdobyta przez Włodzimierza Wielkiego w 982 r. i pozostawała pod „rosyjską” władzą jeszcze w czasach kronikarza Nestora.

Kolej na województwo braclawskie z powiatami winnickim oraz nieistniejącym faktycznie zwinogrodzkim, jednak wzmianka o nim była autorem dokumentu potrzebna, by w komentarzu historycznym stwierdzić, że miasto Zwinogród należało do księcia trembowelskiego Wasilki, który spotkał się tu w 1097 r. z księciem Świętopętkiem. Najwyraźniej pomieszano tu nowożytną Zwinogródkę w Braclawskim z zaginionym, znanym tylko z ruskich kronik Zwinogrodem lokalizowanym niegdyś pod Sierakowem koło Kijowa⁵.

Na tym kończy się wykaz ziem, do których Katarzyna II rościła sobie historyczne prawa. Warto zwrócić uwagę, że pominięto rozległe terytoria pierwotnie ruskie, czyli — w tej interpretacji — rosyjskie, które po pierwszym podziale pozostawały w granicach Rzeczypospolitej: zachodnią część powiatu orszańskiego, południową województwa połockiego, południowe powiaty województwa trockiego oraz wileńskiego, województwo brzeskie litewskie, wreszcie powiat krzemieniecki na Wołyniu. Być może było to przeoczenie, a może nie było pod ręką danych potwierdzających związki tych ziem z Rusią Kijowską. Trzeba też zauważyć, że zasięg deklarowanych tu pretensji nie pokrywał się z granicami z 1793 r., kiedy to ostatecznie Rosja zajęła tylko województwo mińskie, wschodnią część nowogrodzkiego ze Słuckiem i Nieświeżem, województwa kijowskie, braclawskie, podolskie oraz wschodnią część wołyńskiego. Z terenów, których tu nie wymieniono, w granicach drugiego rozbioru znalazły się wschodnia część województwa wileńskiego oraz brzeskiego litewskiego z Turowem i Pińskiem. Program pełniejszej rewindykacji „prowincji pierwotnie rosyjskich” zrealizowano więc dopiero w 1795 r., kiedy w granicach imperium znalazły się Nowogródek, Grodno i Łuck.

Pozostaje sprawa terminologii. Konsekwentnie stosuje się tu do średniowiecznych realiów anachroniczne określenia: „Russie” (Rosja) i „Ruses” (Rosjanie), a jako przymiotnik mamy pojawiającą się w języku francuskim w końcu XVII w. formę „russe” spopularyzowaną przez Woltera, który wolał ją od tradycyjnej formy „russien”, zbytnio kojarzącej się jego czytelnikom z „prussien”⁶. Raz tylko, we wzmiance o przyjęciu tytułu wielkiego księcia, użyto formy „Grand Duc de Russe” zamiast „de Russie”.

⁵ *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 1, red. R. Sulimowski, B. Chlebowski, W. Walewski, Warszawa 1880, s. 639.

⁶ Wedle Woltera „mais, comme ce mot approche trop de Prussiens, je m'en tiens à celui de Russes, que presque tous nos auteurs leur ont donné”, cyt. za: E. Littré, *Dictionnaire de la langue française*, t. 6, Paris 1958, s. 1781–1782; w sprawie terminów Russie — Ruthénie zob. też: *Trésor de la langue française. Dictionnaire de la langue du XIXe et du XXe siècle (1789–1960)*, red. P. Imbs, t. 14, Paris 1990; *Dictionnaire historique de la langue française*, red. A. Rey, Paris 2000.

Tendencja terminologiczna jest tu jasna i nie ma powodu rozodzić się nad przyczynami utożsamiania przez Katarzynę II i jej współpracowników średniowiecznej Rusi (Ruthénie) z nowożytną Rosją (Russie).

Kolejnym problemem jest autorstwo opracowania. Atrybucja archiwisty nie jest dla nas wskazówką rozstrzygającą, a mamy do czynienia z tekstem kaligraficznym, gdzie indywidualne cechy duktu zostały zatarte. Jednak nawet ewentualne wykluczenie ręki Katarzyny II nie jest powodem do negowania jej autorstwa. Ważniejsze od tego, czy jest to autograf imperatorowej, wydaje się pytanie, czy w ogóle mogłaby sporządzić tego rodzaju źródłowe opracowanie historyczne. Z formalnego punktu widzenia odpowiedź jest prosta. Co prawda cesarzowa skromnie podkreślała, iż nie przydaje swej twórczości historycznej walorów naukowych⁷, ale historiografia rosyjska i radziecka (po 1956 r.) zaliczały jej pisma do dorobku historiografii rosyjskiej⁸.

W 1911 r. ukazał się nawet artykuł, którego autor już w tytule — *Imperatrica Ekaterina II-â, kak istorik* — stawiał sprawę jasno⁹. Imperatorowa interesowała się rosyjską historiografią, preferowała jej „patriotyczny nurt” reprezentowany przez Vasilii N. Tatiševa i Mihaila V. Lomonosova, choć jednocześnie ceniła uczonych niemieckich zwalczanych w Akademii Nauk właśnie przez Lomonosova¹⁰, nie cierpiała zaś Mihaila M. Šerbatova¹¹. Katarzyna II osobiście angażować się miała w badania historyczne, zgromadziła ok. 150 odpisów kronik¹² oraz robiła z nich wyciągi — materiał do drukowanych następnie zestawień chronologiczno-genealogicznych. W 1783 r. powołała nawet do tych prac „grupę badawczą” kierowaną przez Andreã P. Šuvalova, w jej skład wchodził m.in. dwaj profesorowie Uniwersytetu Moskiewskiego: Anton A. Barsov (zm. 1791) i Hariton A. Čebotarëv (zm. 1815), a przekłady z polskiego robił dla nich Ākov Bulgakov¹³.

⁷ O swych pracach historycznych pisała: „Pour mes lettres ja n'en fais aucun cas; il n'en faut pas plus faire de mention que de mes comédies”. Katarzyna II do Gabriela Sénac de Meilhana, czerwiec 1791, *Bumagi imperatricy Ekateriny II*, w: SIRIO, t. 42, Sankt Petersburg 1885, s. 169.

⁸ Pavel N. Berkov (*Istoriã russkój žurnalistiki XVIII veka*, Moskwa-Leningrad 1952) pisma historyczne Katarzyny II uznaje za pozbawioną wartości naukowej publicystykę, a Lev V. Čerepnin, (*Russkaã istoriografiã do XIX veka. Kurs lekcij*, Moskwa 1957) nie wspomina w ogóle o jej pracach historycznych, ale już u Sergeja L. Peštiča (*Russkaã istoriografiã XVIII veka*, cz. 2, Leningrad 1965, s. 252–264) mamy dłuższy fragment poświęcony omówieniu pism historycznych Katarzyny II.

⁹ V. C. Ikonnikov, *Imperatrica Ekaterina II-â, kak istorik*, „Russkij arhiv” 69, 1911, 7, s. 305–317.

¹⁰ L. V. Čerepnin, op. cit., s. 213–217.

¹¹ K. Błachowska, *Narodziny Imperium. Rozwój terytorialny państwa carów w ujęciu historyków rosyjskich XVIII i XIX wieku*, Warszawa 2001, s. 12–38; V. S. Ikonnikov, op. cit., s. 314–315.

¹² P. A. Gil'debrandt, *Razyskaniã zapadnorusskih letopisej dlã Ekateriny II*, „Drevnãã i novaã Rossiã” 1880, 4, s. 824–825.

¹³ A. N. Pypin, *Istoričeskie trudy imp. Ekateriny II*, „Vestnik Evropy” 36, 1901, 9, s. 196–200; V. S. Ikonnikov, op. cit., s. 307.

Drukowane opracowania historyczne przypisywane Katarzynie II były zapewne wynikiem prac tego zespołu. Oprócz *Antidotum contre le voyage de l'Abbe Chappe* — polemiki z wydaną w 1768 r. w Paryżu książką astronoma, Jeana Chappe d'Auteroche'a, *Voyage en Sibirie, fait par ordre du roi en 1761*¹⁴, do historycznego dorobku imperatorowej zalicza się obszernie *Zapiski kasatel'no Rossijskoj istorii*¹⁵ publikowane w „So-besednike lûbitelej rossijskiego slova”¹⁶. W latach 1784–1786 r. w Berlinie wydano ich przekład pt. *Bibliothek der Grossfürsten Alexander und Constantin* (t. 1–7)¹⁷. Materiałowo nieomal tożsama z powyższym jest też *Vypis' hronologičeskaâ iz istorii Russkoj* — zbiór tablic chronologicznych i genealogicznych¹⁸.

Niezależnie jednak od tego, czy publikacje te uznamy za dorobek Katarzyny II, czy owoc zbiorowego wysiłku powołanego przez nią zespołu, mamy mocne dowody na jej szczere, choć dyletanckie zainteresowanie dziejami średniowiecznej Rusi. W diariuszu sekretarza Katarzyny II Aleksandra Chrapowickiego z początku lat dziewięćdziesiątych są wzmianki, że imperatorowa osobiście pracowała nad genealogią książąt ruskich — korzystał z niej marszałek dworu Ivan P. Elagin, korygując rękopis swej pracy *Opyt' povestvovaniâ o Rossii* (Moskwa 1803)¹⁹.

Dla amatorstwa historycznego Katarzyny II charakterystyczne było naiwne etymologizowanie — doszukiwała się wszędzie słowiańskich rdzeni leksykalnych²⁰, ale także podporządkowywanie historii potrzebom imperialnej polityki, ideologii oraz propagandzie swoiście rozumianego rosyjskiego patriotyzmu. Przy okazji nie tylko Waregowie uznani zostali przez nią za Słowian, mianowała nimi także Merowingów, a w angielskim systemie prawnym widziała słowiańskie wpływy²¹. Wyrazem jej historiograficznych poglądów są wskazówki, których w 1791 r. udzielała francuskiemu emigrantowi Gabrielowi Sénac de Meilhanowi, gdy późniejszy autor *Des principes et des causes de la Révolution en France* przebywał w Petersburgu i planował pisanie dziejów Rosji w XVIII w.²²

¹⁴ S. L. Peštić, op. cit., s. 252 nn.

¹⁵ Ekaterina II, *Zapiski kasatel'no Rossijskoj istorii*, t. 1–6, Sankt Peterburg 1801.

¹⁶ S. L. Peštić, op. cit., s. 260 nn.

¹⁷ W Niemczech krążyły opinie, że jest to plagiat z pracy Johanna Gotthilfa Strittera, *Istoriâ rossijskiego gosudarstva, sočinnenaâ statskom sovetnikom i kawalerom*, t. 1–3, Sankt Peterburg 1800–1802, ale historycy rosyjscy dowodzili, iż Stritter zaczął pracę w 1783 r., gdy *Zapiski* były już w druku, A. N. Pypin, op. cit., s. 171–175.

¹⁸ [Ekaterina II], *Vypis' hronologičeskaâ iz istorii Russkoj*. [Sankt Peterburg 1801]; *Bi-bliografičeskoe izwestie. Vypis' hronologičeskaâ iz istorii Russkoj*, „Otečestvennye Zapiski” 42, 1890, 120, s. 131–141; A. N. Pypin, op. cit., s. 196–200.

¹⁹ A. V. Hrapovickij, *Dnevnik A. V. Hrapovickogo 1782–1793*, wyd. N. Barsukov, Sankt Peterburg 1784, s. 427 — zapiska z 4/15 maja 1793; S. M. Solov'ev, *Istoriâ padeniâ Pol'šy*, Moskwa 1863, s. 300; A. N. Pypin, op. cit., s. 177 n., 182, 188.

²⁰ Katarzyna II do Vasilija S. Popova, 27 V/7 VI 1796, SIRIO, t. 42, s. 263–264.

²¹ V. S. Ikonnikov, op. cit., s. 309–315; S. L. Peštić, op. cit., s. 262–263.

²² Katarzyna II do G. Sénac de Meilhana, czerwiec 1791 r., SIRIO, t. 42, s. 168–170, 174–179, 187–188.

Podporządkowywanie przez Katarzynę II historii potrzebom polityki w interesie rosyjskiego imperializmu wyraźne jest w sprawach polskich. Uzasadnienie drugiego rozbioru opierało się przede wszystkim na argumentach historycznych, a nie politycznych czy wyznaniowych, jak to miało miejsce w czasach pierwszego rozbioru. Odwołania do „historycznych praw” pojawiają się tak w tajnych instrukcjach dla wykonawców decyzji rozbiorowej, jak i w oficjalnych o nim enuncjacjach. W reskrypcie dla generała Mihaila N. Krečetnikova, dowódcy armii mającej wkroczyć do Rzeczypospolitej w 1793 r., znalazła się teza, iż przyłączy on ziemie „izdrevle Rossii prinadleżavšîâ, grody, Russkimi knâzâmi sozdannye, i narody, obsaâ s Rossiânami proishoždeniâ i nam edinovernye”²³. Podobnie zredagowano instrukcję dla rosyjskiego posła w Warszawie Jakoba Johanna Sieversa, choć znajdujemy tu nie tylko odwołanie się do „praw historycznych”, ale także deklarację pomocy dla uciskanych współrodaków i współwyznawców²⁴. Też o rosyjskich prawach historycznych oraz konieczności ochrony ludności należącej do rosyjskiej wspólnoty etnicznej i wyznaniowej głosił manifest opublikowany 7 kwietnia 1793 r.: „Naj. Imp. Imć ze szczególniejszym poglądała ubolewaniem na te uciemieżenia, które znościć musiały miasta i prowincje przyległe państwowi Jej. Imp. Mci, niegdyś prawym jej dziedzictwem będące, zamieszkałe i napelnione ludźmi jednego rodu i jednego plemienia i oświecone prawowierną chrześcijańską wiarą i do dziś dnia ją wyznające”²⁵.

Wreszcie 16/27 września 1795 r. w znanym liście do Friedricha Melchiora Grimma Katarzyna II przedstawiła oryginalną „l'évangile historique sur la Pologne”, gdzie tłumaczyła, dlaczego nie przyjmuje tytułu królowej polskiej. Dowodziła, że Polska przed 1386 r. składała się województw krakowskiego, sandomierskiego, Mazowsza oraz Wielkopolski. W tym roku królowa polska Jadwiga poślubiła wielkiego księcia Litwy „Jagiellona”, potomka i dziedzica Włodzimierza Wielkiego w linii księcia połockiego Izjasława. W ten sposób ziemie ruskie i litewskie dostały się w orbitę wpływów polskich, a więc Katarzyna II odzyskała tylko dla Rosji to, co do niej należało, nie anektując ani pięćdziesiątą część polskiej ziemi, nie ma więc żadnego prawa do tytułu królowej polskiej²⁶.

²³ „Reskript generalu M.N. Krečetnikovu ot 8 dekabra 1792 goda” (19 XII 1792). Sankt Peterburg, w: P.V. Stegnij, *Razdely Pol ŝy i diplomatiâ Ekateriny II 1772–1793–1795*, Moskva 2002, s. 601–608.

²⁴ „predpolagaem izbavit' zemli i grody, nekogda Rossii prinadleżavšîâ, edinoplemennikami Eâ naselennye i sozdannye i edinuu veru s nim ispoveduûsiâ, ot soblazna i ugneteniâ”, „Instrukciâ E. Siversu ot 22 dekabra 1792 goda” (2 I 1793), w: ibidem, s. 609–619.

²⁵ „Deklaracja generała Kreczetnikowa — głównodowodzącego wojskami rosyjskimi na ziemiach polskich”, Połonne 7 IV 1793, w: J.J. Sievers, *Jak doprowadzitem do drugiego rozbioru Polski*, oprac. B. Grochulska, P. Ugniewski, Warszawa 1992, s. 192–193. Oryginał rosyjski: *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj Imperii z 1649 goda*, t. 23: (1789–1796), Sankt Peterburg 1830, nr 17108, s. 410–412; N.I. Kostomarov, *Sobranie sočinenij*, t. 7: *Poslednie gody Reči Pospolitoj*, Sankt Peterburg 1905, s. 447–449.

²⁶ „La Pologne, au commencement et jusqu'à 1386, était composée du palatinat de Cracovie, de celui de Sendomir, de la Masovie et de ce qu'on nomme la Grande Pologne au-delà de la Vistule. En 1386 Hedvige, reine de Pologne, épouse Jagellon, grand-duc de Lithuanie, descendant, en droite ligne, de Vladimir I, grand-duc de Russie, qui avait donné à son fils

Podobnie jak Katarzyna II w liście do Grimma, autor notatki poświęconej zachodniej granicy Rosji dowodzi pewnej wiedzy o historii Polski, ale powołuje się na źródła: Galla, Kadłubka, Strykowski, wspomina *Povest' vremennyh let'*. Powstaje więc pytanie, czy to możliwe, by Katarzyna II prowadziła kwerendy źródłowe? Otóż wiemy, że wszystkie wymienione tu źródła imperatorowa miała w epoce II rozbioru dosłownie pod ręką. Inwentarze rejestrujące szczegółowo zawartość podręcznego księgozbioru jej gabinetu w Pałacu Zimowym z lat 1795/1796 poświadczają przede wszystkim zainteresowanie kronikami ruskimi, ale obok ich kopii i wypisów z tzw. Nestora znajdujemy w tych wykazach źródła do dziejów Polski i Litwy²⁷. M.in. edycję dziejopisów polskich w 4 tomach — niewątpliwie *Zbiór dziejopisów polskich w czterech tomach zawarty*, wydany przez Franciszka Bohomolca, gdzie w tomie drugim (Warszawa 1766) znajduje się *Kronika Macieia Strykowskiego niegdyś w Krolewcu drukowana teraz z przydatkiem Historji państwa rossyjskiego przedrukowana*²⁸. Przypomnijmy, że pozostałe tomy tej edycji zawierają kroniki Bielskiego, Marcina Kromera oraz tzw. Gwagnina.

Poza tym Katarzyna II miała „w biurku” cztery tomy *Korony polskiej* Kaspra Niesieckiego, zarysy historii Polski Michela Bizardièrea²⁹ i Pierre'a Solignaca³⁰ oraz niezidentyfikowane „kroniki polskie” po niemiecku, francusku oraz po polsku, jakiś „pol'skij latopisec”, a także 4 tomy akt Metryki Litewskiej. Być może wśród owych niezidentyfikowanych „kronik polskich” kryły się edycje dzieł Galla Anonima oraz W. Kadłubka, a raczej tzw. Kroniki Mierzwy, która w XVIII w. uchodziła za tekst Kadłubka³¹. Forma, w jakiej przekazano imiona kronikarzy („Gallus Martin le plus ancien des historiens de Pologne et Kadlubko”), zdaje się wskazywać, iż

ainé, Iziaslav, Polotsk, et à un autre la Lithuanie, qui était tombée par succession à la ligne d'Iziaslav. Or, dans le partage j'ai eu pour ma part pas un pouce de la Pologne, mais ce que les Polonais eux-mêmes n'ont pas discontinué d'appeler la Russie Rouge, le Palatinat de Kiovie, la Podolie, la Volynie, dont la ville de Vladimir était la capitale; celle-ci fut bâtie par Vladimir I, l'an 992, la Lithuanie n'ayant jamais fait corps de la Pologne, de même que la Samogitie. Or donc, n'ayant pas pris un pouce de la Pologne, je ne puis aussi prendre le titre de reine de Pologne”, SIRIO, t. 23, Sankt Peterburg 1878, s. 647. Zapewne tę właśnie wypowiedź miał na myśli niemiecki biograf Katarzyny II, pisząc o stosowaniu przez nią argumentacji historycznej dla usprawiedliwienia aneksji, A. G. Brikner, *Illüstrirovannaâ istoriâ Ekateriny II*, t. 3, Sankt Peterburg 1885, s. 514.

²⁷ N. Murzakevič, *Kabinet Zimnâgo dvorca imperatricy Ekateriny II. (C 5-go sentâbrâ 1793 po 13-e avgusta 1796 goda)*, „Żurnal ministerstva narodnogo prosviešeniâ” 162, 1872, s. 327–341.

²⁸ Musiała być to dla Katarzyny szczególnie interesująca edycja, choćby z uwagi na dodatek zawierający pracę Jacques'a La Combe'a, *Histoire des révolutions de l'empire de Russie*, Amsterdam 1700, w przekładzie Grzegorza Kniażewicza, pt. *Historia odmian zaszytych w państwie rosyjskim*.

²⁹ Zapewne *Histoire de Pologne*, Amsterdam 1715.

³⁰ Zapewne *Histoire de Pologne*, Paris 1740.

³¹ J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964, s. 41; B. Kürbis, *Wstęp*, w: *Mistrza Wincentego Kronika Polska*, t. K. Abgarowicz, B. Kürbis, Warszawa 1974, s. 5–7; M. Plezia, *Wstęp*, w: Anonim zw. Gall, *Kronika Polska*, t. R. Grodecki, oprac. M. Plezia, Wrocław 1975, s. LXXXI.

cesarzowa korzystała z edycji Gottfrieda Lengnicha z 1749 r.³², a najpewniej z przedruku tego opracowania dokonanego w 1769 r. przez Wawrzyńca Mitzlera de Kolof w zbiorze *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae scriptorum — — collectio magna*³³.

Wszystko to nie dowodzi ostatecznie, że autorką notatki zatytułowanej „Les anciennes frontières de la Russie à l'Occident” była Katarzyna II, ale czyni to bardzo prawdopodobnym. Pozostaje oczywiście pytanie, dlaczego tekst ten, opisany przecież przez archiwistów jako rękopis Katarzyny II, nie został umieszczony w jednym z kilku wydań jej pism i notatek. Wydaje się, że sprawę wyjaśniają dzieje edycji pism zebranych imperatorki, do której w końcu XIX w. przystąpiła Rosyjska Akademia Nauk. Pisma polityczne Katarzyny II uznawano jeszcze wtedy za materiały w znacznym stopniu tajne. Komitet redakcyjny zwrócił się więc do prezesa Akademii, wielkiego księcia Konstantyna Konstantynowicza, z prośbą o zgodę na wydanie pełnej wersji zbioru pism i notatek politycznych Katarzyny II w liczbie 6 egzemplarzy do użytku najwyższych władz — reszta nakładu przeznaczona do rozpowszechniania miała być ocenzurowana. Ostatecznie sprawa oparła się o cesarza Mikołaja II, który zezwolił na drukowanie pełnej wersji w nakładzie 12 sztuk³⁴. W dostępnych nam egzemplarzach tej edycji, wśród różnych zgromadzonych w ostatnim, 12 tomie notatek i zapisek, brak interesującego nas dokumentu, który — jak z powyższego wynika — mógł być jeszcze w początkach XX w. objęty tajemnicą państwową³⁵.

Przejdźmy teraz do ostatniego, sygnalizowanego już na wstępie problemu, próby odpowiedzi na pytanie, czy dokument, który skłonni jesteśmy przypisywać jeśli nie ręce, to conceptowi Katarzyny II, może uzupełnić naszą wiedzę o genezie decyzji o drugim rozbiore Rzeczypospolitej. Źródłowa wiedza o okolicznościach i politycznych uwarunkowaniach akcji rozbiorowej nie uległa poważniejszym zmianom od czasu opublikowania fundamentalnej pracy Roberta Howarda Lorda w 1915 r.³⁶ Wydaje się, że przeanalizowano już najdrobniejsze nawet wypowiedzi świadczące o przygotowaniach rozbiorowych przed 1793 r. Wiadomo, iż Katarzyna II od kilku lat myślała o aneksji Ukrainy³⁷, ale autor tego planu, Grigorij Potem-

³² *Vincentius Kadlubko et Martinus Gallus scriptores historiae Polonae vetustissimi cum duobus anonymis ex ms. bibliothecae episcopalis heilsbergensis editi*, wyd. G. Lengnich, Gedani 1794; zob. W. Zientara, *Gottfried Lengnich ein Danziger Historiker in der Zeit der Aufklärung*, cz. 1, Toruń 1995, s. 77–78.

³³ *Historiarum Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae scriptorum quotquot ab initio Reipublicae Polonae ad nostra usque tempora extant omnium collectio magna — — edidit varias annotationes adiecit ac praefatus est Laur. Mizlerus de Kolof*, t. 3: *Vincentius Kadlubko et Martinus Gallus scriptores historiae polonae vetustissimi cum duobus anonymis ex ms. Bibliothecae episcopalis heilsbergensis editi*, Varsaviae 1769.

³⁴ S. L. Peštič, op. cit., s. 263.

³⁵ *Sočineniâ imp. Ekateriny II*, red. A. N. Pypin, t. 12, Sankt Peterburg 1907.

³⁶ R. H. Lord, *The Second Partition of Poland*, Cambridge 1915, odwołujemy się do przekładu polskiego pt. *Drugi rozbiór Polski*, tł. A. Jaraczewski, Warszawa 1973.

³⁷ „plan sego priobreteniâ za neskol'ko let pital dušu slavoû i udovol'stvie, kakovym teper' voshisaetsâ” Petr V. Zavadovskij do Semena R. Voroncova, 27 VII/7 VIII 1793, *Arhiv knâzâ Voroncova*, t. 12, Moskva 1878, s. 90; R. H. Lord, op. cit., s. 180, 204.

kin, nie uzyskał nic więcej, jak tylko wyrażone w wielokrotnie już w literaturze analizowanych reskryptach z 16/27 maja i 18/29 lipca 1791 r. nadzieje na powstanie pomyślnych okoliczności dla realizacji tego przedsięwzięcia³⁸.

Jednak w pierwszych miesiącach 1792 r. sytuacja uległa nagłej zmianie. 20/31 stycznia tr. brytyjski poseł w Petersburgu Charles Whitworth, a zaraz potem (23 I/3 II 1792) poseł pruski Leopold Heinrich Goltz dowiedzieli się, że Katarzyna II zdecydowała, iż po zakończeniu wojny rosyjsko-tureckiej dokonana zostanie aneksja prawobrzeżnej Ukrainy³⁹. Równocześnie w Petersburgu rozważać miano wkroczenie do Rzeczypospolitej i w związku z tym dowódcą wojsk w przygranicznej guberni smoleńskiej został generał Osip A. Igelström⁴⁰. Niemal jednocześnie (25 I/5 II 1792) prowadzący w Jassach rokowania z Turkami rosyjski kanclerz Aleksander Bezborodko napisał raport, w którym — wobec bliskiego zakończenia negocjacji — proponował porozumienie rosyjsko-pruskie, co prowadzić mogło do rozbioru Rzeczypospolitej⁴¹. Wreszcie w marcu rosyjski poseł w Wiedniu Andrej K. Razumovskij prowadził z przedstawicielem Prus Johannem Rudolfem Bischoffwederem rozmowy o rozbiorze, na co nie mógłby sobie pozwolić, gdyby nie znał stanowiska Katarzyny II w tej kwestii⁴².

W następnych miesiącach brak wprawdzie wyraźniejszych sygnałów o przygotowywaniu przez Petersburg rozwiązania „polskiego problemu”, wiemy jednak, że sprawa była dwukrotnie dyskutowana na posiedzeniach rady państwa (29 III/9 IV i 12/23 IV 1792)⁴³, a Katarzyna II wyrażała niezadowolenie z wyników tej dyskusji⁴⁴. 13/24 sierpnia 1792 r. A. Bezborodko określił kryteria, którymi kierować się ma Rosja, przystępując do rozbioru, a także jego zasięg. Nowe granice powinny zapewnić cesarstwu bezpieczeństwo oraz dobrą komunikację. Tym razem miały być — w przeciwieństwie do granic po pierwszym rozbiorze — prowadzone na mniejszych rzekach i w niedostępnym terenie, od granicy kurlandzkiej równolegle do Dźwiny po rzekach Berezynie i Prypeci do granicy województwa kijowskiego i dalej w górę Słuczy równolegle do Bugu aż do Mohyłowa nad Dniestrem. Bezborodko proponował aneksję części województwa wileńskiego, resztę połockiego, część mińskiego, całego kijowskiego i braclawskiego, a dla zaokrąglenia granic części wołyńskiego i podolskiego⁴⁵.

³⁸ W. Kalinka, *Ostatnie lata panowania Stanisława Augusta*, cz. 2: *Dokumenty do historii drugiego i trzeciego podziału*, Kraków 1891, s. 122–129; S. Askenazy, *Przymierze polsko-pruskie*, Lwów 1900, s. 162 n.; R. H. Lord, op. cit., s. 181.

³⁹ R. H. Lord, op. cit., s. 173–174, 462–463.

⁴⁰ Ibidem, s. 462–463.

⁴¹ Ibidem, s. 203–204, 464–466.

⁴² Ibidem, s. 420.

⁴³ *Arhiv Gosudarstvennogo soveta*, t. 1, Sankt Peterburg 1869, s. 906, 910.

⁴⁴ *Bumagi imperatricy Ekateriny II*, s. 224.

⁴⁵ „Mnienie grafa Bezborodko o predložennyh soúznym dvoram udovletvoreniáh”, 13/24 VIII 1792, w: P. V. Stegnij, op. cit., s. 275–276.

Ostateczną decyzję w sprawie rozbioru i przebiegu nowej granicy rosyjskiej miała podjąć osobiście imperatorowa. 8 października 1792 r. Fryderyk Wilhelm nakreślił na mapie zasięg pretensji pruskich, które sięgały linii Działdowo–Rawa Mazowiecka–Częstochowa⁴⁶. W kilka tygodni później (29 X/9 XI) poseł Goltz przedłożył tę mapę w Petersburgu, co skłonić miało Rosjan do podjęcia długo oczekiwanej decyzji⁴⁷. 2 grudnia 1792 r. Katarzyna II kazała sobie przedstawić wszystkie materiały dotyczące rokowań rozbiorowych, następnie wedle własnych szczegółowych wskazówek poleciła nakreślić na mapie Rzeczypospolitej przebieg nowych granic imperium, a na koniec napisała na niej własnoręcznie: „vot vam čerta”⁴⁸. Zgodnie z tym projektem podziału 23 stycznia 1793 r. podpisano traktat petersburski.

Wytyczona tak granica zaboru rosyjskiego przebiegała mniej więcej w połowie drogi pomiędzy granicą na linii Berezyna–Słucz postulowanej przez Bezborodkę w sierpniu, a zasięgiem rosyjskich pretensji określonych w przypisywanej Katarzynie II notatce datowanej na luty 1792 r. Wydaje się, że przy podejmowaniu ostatecznej decyzji o zasięgu rosyjskiej aneksji zwyciężył pragmatyzm. Linia wytyczona przez Katarzynę II łączyła w najkrótszy sposób wschodni kraniec podporządkowanej Rosji Kurlandii w okolicy Braśławia z granicą austriacką wysuniętą najbardziej na północny zachód koło Zbaraża. Jedynie w środkowej swej części granica odchylała się nieco ku zachodowi, najwyraźniej po to, by po stronie rosyjskiej znalazł się otwarty niedawno (1784) kanał Ogińskiego.

Reasumując, zakładamy, że notatka z wywodem „historycznych praw” Rosji do przesunięcia jej zachodniej granicy ku linii Bugu mogła powstać na początku 1792 r., jeszcze przed zawarciem porozumienia pokojowego z Turcją i przed rozpoczęciem negocjacji rozbiorowych z Prusami. Być może wtedy właśnie, dla potrzeb dyskusji w radzie państwa, czego zresztą wydane drukiem jej akta nie odnotowały, Katarzyna II opracowała lub kazała przygotować współpracownikom rodzaj dokumentacji historycznej w sprawie „dawnych zachodnich granic Rosji”. Rosyjscy archiwiści, którzy datowali ten dokument na początek lutego 1792 r., dysponowali zapewne dodatkowymi informacjami, nam pozostaje domniemanie. Być może jednak mamy tu do czynienia z ogólną wytyczną dla aneksjonistycznej polityki Rosji, odwołującą się do argumentów historycznych. Mieściły się w niej wcześniejsze plany Potemkina dotyczące Ukrainy, a także późniejsze, przygotowane przez Bezborodkę latem 1792 r.

Ostatecznie przy wytyczaniu granicy względy ideologiczne, pretensje wynikające z „praw historycznych”, wspólnoty etnicznej czy wyznaniowej zostały oczywiście podporządkowane uwarunkowaniom strategicznym i politycznym, ale i tak podyktowana przez cesarzową na początku grudnia linia graniczna w większym stopniu niż wcześniejsze projekty Potemkina i Bezborodki nawiązywała do owych rosyjskich „praw historycznych”.

⁴⁶ R. H. Lord, op. cit., s. 257.

⁴⁷ P. V. Stegnij, op. cit., s. 278.

⁴⁸ S. M. Solov'ev, op. cit., s. 299–300; R. H. Lord, op. cit., s. 280–289; P. V. Stegnij, op. cit., s. 284, 654–655.

O tęsknocie za ich pełną realizacją, wedle planu przywrócenia „historycznej polsko-rosyjskiej” granicy na Bugu, świadczą formułowane przez imperatorową już po drugim rozbiornie nadzieje na uzyskanie drogą zamiany z Austrią Włodzimierza Wołyńskiego jako historycznej stolicy książęcej⁴⁹.

R. H. Lord, omawiając rosyjsko-pruski traktat rozbiorny zawarty w Petersburgu 23 stycznia 1793 r., zwrócił uwagę na jego antyjakobińską ideologię i wyciągnął wniosek, iż Fryderyk Wilhelm II i Katarzyna II zdawali sobie sprawę z tego, iż nie można się odwoływać do praw historycznych, jako że historia nie dawała po temu żadnego przyzwoitego pretekstu⁵⁰. Wydaje się jednak, że wcześniej Katarzyna II nie tylko poszukiwała historycznego pretekstu do aneksji, ale nawet się doń odwoływała, o czym świadczy nie tylko omawiana tu notatka, ale także fragmenty instrukcji oraz manifestu rozbiornego, a przede wszystkim list do Grimma, który służył przecież jako narzędzie propagandy osobiście przez imperatorową uprawianej na użytek zachodnioeuropejskiej opinii publicznej.

Warto też zwrócić uwagę, że wypracowane przez Katarzynę II argumenty na rzecz rosyjskich praw do terytoriów Rzeczypospolitej, niezależnie od ich oczywistej w świetle zasad prawa międzynarodowego bezwartościowości, stały się trwałym elementem rosyjskiej, a potem sowieckiej historiografii i propagandy. Podzielali je także historycy rosyjscy uprawiający historiografię krytyczną. Już w wydanej w 1863 r. książce Sergeja Mihajłowicza Solow’eva o historii upadku Polski znajdujemy tezę, iż z rosyjskiego punktu widzenia plany podziału Rzeczypospolitej w drugiej połowie XVIII w. nie były rozbiorem, a tylko jednoczeniem podzielonej Rosji⁵¹. Z kolei Nikołaj I. Kostomarov wyróżniał trzy motywacje, którymi jakoby kierowała się Rosja w swej aneksjonistycznej polityce wobec Rzeczypospolitej. Powodem politycznym miał być imperatyw „zbierania ruskich ziem”, religijnym — obrona uciskanego prawosławia, wreszcie społecznym — dążenie do wyzwolenia ludu ruskiego z poddaństwa i ucisku⁵². Podobne poglądy głosił równoległe słowianofil Mihail O. Kołowicz, który jeszcze mocniej niż Kostomarov uzasadniał słuszność polityki rozbiorniej koniecznością obrony prawosławia oraz uciskanych chłopów ruskich, przypisując nawet Katarzynie II, choć tylko w epoce drugiego rozbiornu, działanie w duchu wielkoruskiego nacjonalizmu⁵³.

W klasycznej pracy poświęconej historiografii rozbiornów napisanej jeszcze w XIX w. przez Nikołaja I. Kareeva znajdujemy także przykłady historyków rosyjskich, którzy przeciwstawiali się naiwnym poglądom Kostomarowa, a także ideologicznie uwarunkowanym wywodom Kołowicza i innych. Zwracali oni uwagę, że elitom politycznym Rosji XVIII w. obce

⁴⁹ S. M. Solow’ev (op. cit., s. 300), odwołując się do zanotowanej przez Chrapowickiego wypowiedzi Katarzyny II z 4 maja 1793 r.: „Vladimir na Volynie my teper’ ne vzali po pričine, no so vremenem nadobno vymenat’ u Imperatora Galiciu. Ona emy ne kstati, a nužna pribavka k Vengrii iz vladenia tureckago”, A. V. Hrapovickij, op. cit., s. 427.

⁵⁰ R. H. Lord, op. cit., s. 287.

⁵¹ S. M. Solow’ev, op. cit., s. 299.

⁵² N. I. Kostomarov, op. cit., passim.

⁵³ N. I. Kariejew, *Upadek Polski w literaturze historycznej*, Kraków 1891, s. 201–203.

były nowoczesne uczucia narodowe, poczucie wspólnoty etnicznej z białoruskim oraz ukraińskim chłopstwem czy chęć opieki na uciskanym ludem, a polityka wobec Polski w sposób oczywisty kierowała się pragmatyzmem politycznym nawet wtedy, gdy — jak w epoce pierwszego rozbioru — głosiła program obrony prawosławia⁵⁴.

I choć od dawna wiadomo, że w sporach terytorialnych odwoływanie się do argumentów historycznych i religijnych przeciw prawu międzynarodowemu może mieć tylko propagandowe znaczenie, a w XX w. stało się jasne, że w dyskusji o rozbiorach Rzeczypospolitej argumentacja etnograficzna pozbawiona jest jakichkolwiek naukowych podstaw, a nawet politycznego sensu, to jednak najwybitniejsi nawet współcześni pisarze rosyjscy nawiązywali ciągle do poglądów wypracowywanych za panowania Katarzyny II⁵⁵.

Niektóre takie wypowiedzi noszą nawet charakter niejako oficjalnego stanowiska historiografii rosyjskiej. Przykładem opublikowana w 1998 r. synteza rosyjskiej polityki zagranicznej w XVIII w., gdzie w rozdziale poświęconym polityce wobec Rzeczypospolitej znajdujemy stwierdzenie, iż rozbiory były aktem bezprawnym, ale zaraz potem autor nieomal cytując sformułowanie z listu Katarzyny II do Grimma, gdy stwierdza, że Rosja nie zagarnęła ani piędzi „nacional'noj pol'skoj territorii”, a w ogóle to aneksja ziem białoruskich i rosyjskich miała postępowy i korzystny dla rozwoju tych narodowości charakter⁵⁶. Na szczęście we współczesnej historiografii rosyjskiej mamy także przykłady odmienne⁵⁷ i pozostaje mieć nadzieję, że potrafi się ona ostatecznie wyzwolić od ciężenia koncepcji historycznych Katarzyny II i jej kontynuatorów.

ANEKS

РГАДА, Ф. 10 Кабинет Екатерины II, оп. 1, но. 70, л. 35-36

Ibidem na k. 37 recto notatka: „Собственноручное Ея Императорского величества примечание, принадлежащее к конференцияльной записке от 5го февраля 1792 года”.

Les anciennes frontières de la Russie à l'Occident

Gallus Martin le plus ancien des historiens de Pologne et Kadlubko marquent expressément que la rivière de Bug étoit limitrophe entre la Russie

⁵⁴ Ibidem, s. 204–208.

⁵⁵ L. Gumilew, *Od Rusi do Rosji. Szkice z historii etnicznej*, tł. E. Rojewska–Olejarczyk, Warszawa 1996, s. 221–226.

⁵⁶ *Istoriâ vnešnej politiki Rossii. XVIII vek (Ot Severnoj vojny do vojny Rossii protiv Napoleona)*, red. A. V. Ignatev, V. N. Ponomarev, G. A. Sanin, Moskva 1998, s. 196–197; zob. rec. W. Kriegseisen, KH 107, 2000, 1, s. 97–104.

⁵⁷ *Pol'sha i Evropa v XVIII veke. Meždunarodnye i vnutrennie faktory razdelov Reči Pospolitoj*, red. B. V. Nosov, G. V. Makarova, S. M. Falkovič, Moskva 1999.

et la Pologne, Strykowski assure la même chose à l'égard de la riviere de Vilia qu'elle separoit la Russie et la Lithuanie. Consequemment toutes les provinces à l'orient de ces deux rivieres sont originairement russes, et nommement:

1 mo. Le palatinat de Minsk avec ses districts de Mozir et de Reczyca.

Le duché de Minsk etoit l'heritage de ducs de Polock et avoit ensuite des ducs apanages de la famille de Rurik.

2 o. Le palatinat de Nowogrodek avec les districts de Słonim et de Wołkowysk.

Nowogrodek appartenoit aux Russes jusqu'à l'an 1241 où Erdziwill grand duc de Lithuanie le conquit et à raison de cette conquete joignit à son titre primitif celui de grand duc de Russe. Sluck etoit apanage de ducs Oletkowilsel. Neswiz etoit l'apanage des ducs dont les descendans portent encore en Russie le titre de prince.

3. Grodno etoit appelé par les Russes Gorod. Erdzivill duc de Lithuanie le conquit l'an 1241 et l'appella Gartena.

4. Le palatinat de Wolhynie avec ses districts de Luck et de Włodzimierz.

Luck sur la riviere de Stir. Le premier prince appanagé en etoit Swiatoscha Jaropoltschitsch l'an 1099. Swiatoslav Izaslavitsch grand duc de Russie le possedoit avant lui l'an 1095 lorsque les Lithuaniens et les Prussiens le desolerent. Włodzimierz sur la riviere de Bug. Dawid Ihorowitz l'eût en appanage l'an 1097.

5. Le palatinat de Kijowie.

Le duché de ce nom au quil etoit autrefois attaché le Grand Duché de Russie s'etendoit vers l'occident jusqu'à la riviere de Horin.

6. Le palatinat de Podolie avec ses districts de Kamieniec, de Latyczew, et Czernowogrod.

Cette derniere ville s'appelloit Tschermingorod dans le tems qu'elle etoit possedé par les Russes et avoit donné le nom à la Russie rouge. Elle etoit prise par Włodzimir Swiatoslawitsch l'an 982 et se trouvoit encore sous la domination russe du tems de l'historiographe Nester dans le onzieme siècle.

7. Le palatinat de Braclaw, ou l'Ukraine la plus meridionale avec ses districts de Winnica, de Zwinogrod.

Cette derniere ville appartenoit au duc de Trembowla Wasilko et il-y-a été de la vue par Swiatopełk l'an 1097.

Catherine II as a Mediaevalist. A Contribution to the Origin of the Second Partition

The file entitled "The Studio of Catherine II" in the Russian State Archive of Old Acts in Moscow contains *Les anciennes frontières de la Russie à l'Occident*, a document which up to now has not been published and apparently was never the object of interest of historians studying eighteenth-century Polish-Russian relations. A description of the document indicates that this is a handwritten note by Catherine II, an annex to a protocol from a session of the so-called Council of State (5/16 February 1792).

The document (published as an appendix to this article) refers to historical sources printed during the eighteenth century (including the chronicles by Gallus Anonymus, Kadłubek and Strykowski) in order to prove the historical rights of Russia to the Grand Duchy of Lithuania and Ukraine, at that time part of the Commonwealth. The article discusses the contents and analyses the circumstances in which a document of this sort could have originated in the cabinet of Catherine II. A separate analysis concerns the significance of this text for our knowledge about the partition decisions made in the entourage of Catherine II and the preparations made during the first half of 1772.

Translated by Aleksandra Rodzińska-Chojnowska